

Ахметбек Г.
ҚазҰУ, шығыстану
факультеті, қытайтану кафедрасының доценті, т.ғ.к.

Қойбақова А.С.
ҚазҰУ, шығыстану
факультеті, қытайтану кафедрасының аға оқытушысы

Қытай тілін оқыту әдісіндегі тілдік ортаның маңызы

Аннотация. Берілген мақалада қытай тілін оқытуда тілдік ортаның маңыздылығы, тілдік ортаның тілдік қарым-қатынастағы орны жайлы баяндалады.

Аннотация. В этой статье рассматривается важность языковой среды в обучении китайского языка и приводятся примеры.

Annotation. This article discusses the importance of the language environment in teaching Chinese language and leading examples.

Түйін сөздер: тілдік орта, субъективтік фактор, объективтік фактор, стилистика, вербалды, бейвербалды, семиотика.

Тілдік орта (语境) тілді қолдану барысындағы тілге ықпал ететін жағдайлар мен қарым -қатынастарды көрсетеді. Тілдік орта әдетте көріністік тілдік орта және мәндік тілдік орта деп екі түрге бөлінеді. Ол дегеніміз тілдік ортаның ішкі жағдайын көрсететін ішкі мәндік тілдік орта мен тілдің сыртқы ортасы. Тілдік жағдай объективтік және субъективтік болып екі фактордан тұрады. субъективтік факторға адамның салауаты, кәсібі, сана сезімі, қоршаған ортасы, көңіл күйі сынды сөйлеуші не айтушының жеке басындық факторлар жатады. Олар тікелей адамның сөйлеу мәнері мен ерекшелігіне ықпал етеді. Ал объективтік факторға тілді қолдану барысындағы орын, уақыт, жағдай, аудитория, оқырман сынды жанды факторларды көрсетеді. Бұл екі фактор бір бірінен айрылмайды, әрі бір-біріне тәуелді де емес, олар үнемі өзара ұштасып, нақты бір тілдік қарым-қатынас барысында бірігіп кетіп отырады. Бұл екі фактор тілдік әрекетке, тіптен тілдік ортаны тікелей реттеп, стилистикадағы тілдік ортаның мәндік тұлғасын қалыптастырады.

Тілдік ортаны негізгі екі топқа бөлуге болады, лингвистикалық (语言语境) және бейлингвистикалық (非语言语境) немесе вербалды және бейвербалды. Лингвистикалық тілдік ортадағы ең маңыздысы бұл тіл бірліктері, басқаша айтқанда бұл лингвистикалық тілдік орта деп те аталады. Лингвистикалық немесе бейлингвистикалық тілдік ортаның қандай түрі болса да ең маңыздысы ол тілді бейнелеудегі стилистикаға үлкен әсер

тигізеді. Семиотика тұрғысынан қарағанда тіл бұл иерархиялық жүйе болып табылады, оның ең маңызды қасиеттеріне ассоциациялау және парадигмалау жатады [1]. Ал стилистика бұл синоним сөздерді талдай алу тәсілі, парадигмалаудың жасырын бір түрі болып табылады. Байланыс орнатуға арналған лексика бұл қарым-қатынастардың негізі, бір-біріне өзара хабар алмасу қарым-қатынасты құрайды. Қарым-қатынастың арқасында тілдік орта пайда болады. Тілдік орта стилистикаға үлкен әсерін тигізеді. Ван Дечун (王德春) мырза атқандай, қазіргі заманда стилистика ғылымы стилистикалық құбылыстарды тілдік ортада зерттеудің қажеттілігін, тілдік ортасыз стилистиканың болмайтындығын көрсетіп айтады [2]. Көптеген жылдар бойы стилистика ғылымы стилистикалық тәсілдерді негіз етті. Кейінірек оған «сөз бірліктері», «сөйлем жасау» және «тіл бірліктері» қосылды [2].

Тілдік ортаның тілдік қарым-қатынастағы маңыздылығы оның осы қарым-қатынасты орнатуы болып табылады. Бірақ осы коммуникативті функциялары тек дұрыс құрастырған тілдік ортада ғана жүзеге асады. Тілдік орта вербалды коммуникацияда да маңызды роль атқарады. Сондықтан, тілдік коммуникация барысында адам мәтіндерді қолданып, түрлі сөз бірліктері арқылы өз ниеттерін білдіріп, немесе тындаушы осы ниеттерді қабылдау үшін пайдаланылады. Нақты тілдік ортасы болмаған жағдайда адам коммуникациялау арқылы өз ойын дұрыс жеткізе алмайды, ал тындаушы оны нақты меңгере алмайды.

Тілдік орта стилистика арқылы белгілі бір тілдік ортаның мазмұнын түсіну үшін бөлек қарастырылмайды, яғни, айтылған сөздің мәнін түсіну үшін тілдік ортадан ажырауға болмайды, ондай болмаған жағдайда тілдік ортаны зерттеу объектісінің дұрыс түсуіне кедергі болады. Қытай тілінде көптеген бір мағыналы (单义词), көп мағыналы (多义词), синонимдер (同义词) және антонимдер (反义词) бар, олар түрлі тілдік ортада әртүрлі мағынада қолданылып, белгілі бір жағдайға байланысты бір сөздің өзі бірнеше түрлі мағынада қолданылуы мүмкін, сол себептен нақты тілдік ортасыз бір сөзбен ғана мағынасын қарастыруға болмайды. Мысалы: “Барлығымыз профессордың лекциясын тындауға кімді жібереміз деп талқылап отырғанымызда, Ван Хун өздігінен лекцияны тындауға баратынын айтты. Осы кезде біреулер «Кім баратын болды?» деп сұрай қалғанда, Ли Миң Ван Хунды көрсетіп «Ол кетті» деп айтты (“大家在讨论到底要派谁去听教授的讲座时，王宏主动提出要去听讲座。当有人问：‘谁去啊？’李明指着王宏说：‘他去了！’”). Осы мысалдағы «кетті» (“去了”) деген сөз адамдардың түсінігін шатастырады. Әдетте біреудің өлімі туралы айтқанда, тікелей біреу өлді деп айта салмайды, «кетті» (“去了”), «қартайды» (“老了”), «дүние салды» (“走了”) деген сияқты стилистикалық амалдар қолданылады [3]. Егер «кету» деген сөзді белгілі тілдік ортада қолданбасақ, ол түсініспеушілікті тудырады. Сол себептен осындай экспрессивтік сөйлемдерде оны білдіру қиынға түседі.

Тілдік ортаның маңыздылығын ескере отырып қытай тілін оқыту барысында тағы да бір мәселеге назар аударғанымыз әбзал. Ол тілдік ортаның ең маңызды түйіндерінің бірі, яғни жоғарыда айтып кеткен мәдени тілдік орта болып табылады. Мысалы, қытай мәдениетінде адамдар күнделікті кездескенде жиі айтылатын сыпайы сөздердің бірі «Сен тамақтандың ба?» (“ 你 吃 了 吗 ？ ”) деп амандасады. Ал біздердің мәдениетімізде адамдар кездескенде тек қал-жағдайды сұрап амандасады. Қытайлықтардың салт-дәстүрінен бейхабар адамнан «Сен тамақтандың ба?» деп сұрасаңыз, онда ол міндетті түрде өзін қонақ болуға шақырып тұр немесе керісінше сізді қонақ етуі керек болып тұр екен деп түсінеді[3]. Бұдан мәдени тілдік ортаның маңызын көруге болады.

Бейнелі сөздер, негізінен сөйлеу қызметін зерттеудің жақсы да жаман жағы, және мұндай жақсы – жаман жағы салыстырып қараған кезде көбінесе тіпті айқын бола түседі. Сондықтан бейнелі сөздерді үйренуде тілдік дайындықтар жүргізіледі, салыстыру мен салғастыру нәтижелі әдіс болып табылады. Тілдерге деген қабілеттілікке жету, бейнелі сөйлеуге деген шеберлікті жетілдірудің ажырамас бөлігі [3]. Шеберлікті жетілдіру рет ретімен жіктеуді ескерумен, бірте бірте келеді. Ең алдымен ажырата білу қабілеті, әр түрлі бейнелі сөздердің белгілері мен амалдарын ажырата білу қабілеті талап етіледі, бейнелі сөздердің ерекшеліктерін тануға деген сезгіштікті арттыру.

Және де тілмен істес болатын адам, қай жерде болмасын тілдік ситуациялар (тілдік орта) мен бейнелі сөздерден ажырай алмайды, әсіресе қытай тілін үйренетін этникалық топ студенттері бейнелі сөздер мен тілдік ортаның арақатынасына одан да қатты мән беруі керек. Қытай тілі мен этникалық топтар тілі арасында айырмашылықтары бар, ұлттық мәдениет, әдет-ғұрып және басқа қырларының барлығында да айырмашылықтары бар, үнемі әдемі риториканы қудалай беріп, тілдік ортаны ескермеуге болмайды [2]. Ертедегі адамдар “сырты бүтін, іші түтін” дегенді мысал ретінде дәл қолданылды және тілдік ситуацияның маңыздылығының астын сызып көрсетеді. Тілдік ситуация болмаса бейнелі сөйлеу болуы мүмкін емес. Бейнелі сөйлеу, ситуацияның талабына сәйкес келу үшін арналған, ауызша және жазбаша тілде қолданылатын мүмкіндігі, тақырыпты, түпкі мақсатын одан да жақсы тұжырымдау үшін, сөзді жеткізу нәтижесінің шеңберінен шықпау. Тіл коммуникация кұралы, қолданыс кезінде осы уақыт, осы жер, осы адам, осы іс және осы жағдай кез келген жағдайда ажырамайды, қарсы жағдайда мәңсіз болады.

Түрлі стилистикалық амалдар жөнінен алғанда, егер оларды жеке дара қарастыратын болсақ, олардың артықшылығын және кемшілігін байқай алмаймыз. Оларды өздері тұрған тілдік ортада өзара байланыстыра отырып бақылайтын болсақ, сонда ғана олардың артығы мен кемшілігін анық көре алатын боламыз. Орынды қолданғанда ғана тақырып жағдайды ашып көрсете алатын болады. Сөздерді қалай болса солай қолдану, мәйекті сөздің әрін кетіреді. Шын мәнінде сөздің құрылымының өзі де бір тілдік орта болып табылады. Осылайша, осы тілдік ортаны негізге ала отырып, сол бір

бөліктегі не белгілі бір мақаладағы стилистикалық амалдардың ерекшелігіне баға беруіміз керек. Сондай-ақ, кез келген дыбысты ауыстырып, басқа сөз таңдауда, сөйлемді құрау, көркемдік тәсілдерді пайдалану, мақаланы реттеуді жеке дара қарастыруға болмайды. Керісінше олардың бәрі де ерекше көрсетілген тілдік ортада қарастырылу керек.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. 《第二语言学习与外语学习的对比性分析》 / 《绥化学院学报》, 2007 年.
2. 杨德峰. 《汉语与文化交际》. 商务印书馆, 2012 年.
3. 李建军. 《语境与汉语教学》 / 《语言与翻译》, 2003 年. №4/76.